

Terminológiai változtatások az Alaptörvény különböző, angol nyelvű változataiban

Klenk Márk

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
klenky1990@gmail.com

Kivonat: Kutatásomban Magyarország Alaptörvényének Preambulum és Alapvetések részeiben fellelhető terminológiai változtatásait gyűjtöm össze, néhányat ezek közül részletesen elemezve is bemutatok. A fordításba történő lektori, ellenőrzői beavatkozások általában minőségnövelő céllal történnek meg. Éppen ezért szükségesnek tartom röviden bemutatni a terminológia és lektorálás minőségbiztosító szerepét a fordításokkal kapcsolatban. Jelen pilot kutatás betekintést nyújt doktori értekezésemhez készítendő kutatásomba, melynek célja az Alaptörvény két eltérő hatályállapotú fordításának terminológiai szempontú vizsgálata, annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a közöttük jelentkező terminológiai változtatások mibenlétéről. A teljes szöveg elemzése után egy kategóriarendszer felállításának segítségével, akár az átváltási műveletek mintájára, megalkotható a terminológiai változtatások profilja is.

1 Bevezetés

Az Alaptörvény megjelenése óta különböző műhelyekben számos fordítás látott napvilágot. Tanulmányomban Magyarország Alaptörvényének – a Preambulum és az Alapvetések fejezeteit forrásul véve és elemezve – két hatályállapotban megjelent angol nyelvű fordítását hasonlítom össze annak érdekében, hogy megvizsgáljam, milyen terminológiai változtatások történtek az angol nyelvű szövegben. Kutatásom célja a két eltérő hatályállapotú fordítás terminológiai szempontú vizsgálata, annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a közöttük jelentkező terminológiai változtatások mibenlétéről. A kutatás érdekessége, hogy az Alaptörvény szövege több olyan helyen is változott, ahol a magyar szövegben nem történt változtatás, tehát a magyar szöveg módosítása nem indokolta azt. Magyar–olasz viszonylatban az Alaptörvény néhány terminológiai változtatását Novák (2013, 2018) már részletesen bemutatta.

Az egyes terminológiai változtatásokat a fogalmi összehasonlítás módszerével elemezve, következtetéseket vonok le arra nézve, hogy a fordítás minősége mennyiben változott meg ezek hatására. Éppen ezért tanulmányom második fejezetében röviden körül járom a minőség fogalmának kérdéskörét, majd ezt leszűkítve a minőség fogalmát határozom meg a fordítás mint szolgáltatás és a fordítás mint produktum vonatkozásában. Mivel a terminológia fontos szerepet tölt be a szövegek minőségértékelésével

Klenk Márk: Terminológiai változtatások az Alaptörvény különböző, angol nyelvű változataiban. In Váradí Tamás (sorozatszerkesztő), Ludányi Zsófia, Grácz Tekla Etelka (szerkesztő): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2019. XIII. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 2019. 104–116. DOI: 10.18135/Alknyelvdok.2019.13.8

kapcsolatban, röviden erre is kitérek. A párhuzamos korpuszból származó terminológiai változtatásokat a 4. fejezetben táblázatos formában mutatom be, majd a terminológiában használt fogalmi összehasonlítás módszerét alkalmazva vizsgálom meg a feltárt terminológiai változtatásokat.

2 A fordítás és a minőség fogalma

Az ISO 9000:2015 szabvány minőséghasználati definíciója szerint a minőség „Annak mértéke, hogy mennyire teljesíti a saját jellemzők egy csoportja a követelményeket”, vagyis a minőségi termék és szolgáltatás folyamatosan és megfelelő árérték arányt nyújt a vevőnek, amire szüksége van. A fordítás minőségének kérdése már a kezdetektől fogva foglalkoztatja a fordítással és fordítástudománnyal foglalkozó kutatókat és gondolkodókat. Már maga a minőség fogalma is nehezen definiálhatónak bizonyul a fordítással kapcsolatosan. A következő két alfejezetben a fordítás mint produktum, valamint a fordítás mint szolgáltatás minőségének kérdését mutatom be.

2.1 A fordítás mint szolgáltatás minősége

A fordítás mint szolgáltatás minőségének meghatározása nem könnyű. Szemben a termékekkel, a szolgáltatás mérésére, tartósságának, megfelelőségének meghatározására kevés és nehezen alkalmazható eszköz áll rendelkezésre, valamilyen módon mégis mérhetővé kell tennünk (Urbán 2011). Legkézenfekvőbb megoldásnak a mérésre a szabványok kínálnak, melyek ugyan önmagukban nem garantálják a tökéletes minőséget, de biztosítják az ahhoz szükséges feltételeket. Ezek közül az éppen aktuális és érvényben lévő legfrissebb az ISO 17100:2015, a fordítási szolgáltatások minőségére vonatkozó szabvány. Ez a szabvány követelményeket határoz meg a fordítási folyamat valamennyi, a fordítási szolgáltatás minőségét és a teljesítést érintő elemével kapcsolatban. Előírásokat tartalmaz a fordításslétszolgálatok számára az alapvető folyamatok irányításával, a képzési követelményekkel, az erőforrások rendelkezésre állásával és kezelésével, valamint további, a minőségi szolgáltatásokhoz szükséges tevékenységekkel kapcsolatban. A szabvány a fordításslétszolgálatok részére készült, függetlenül azok méretétől. A szabványnak való megfelelés akkor lehetséges, ha a nemzetközi szabvány valamennyi rendelkezése teljesül, de a megvalósítás módja eltérhet annak alapján, mekkora a szervezet, és mennyire bonyolult a felépítése, illetve bizonyos esetekben függhet a fordításslétszolgálatától megrendelt fordítási szolgáltatás volumenétől és komplexitásától. A szabvány tehát a fordításslétszolgálat egészére fókuszál, nem csupán a fordításra mint végtermékre.

2.2 A fordítás mint produktum minősége

Gile (2009) szerint létezik egy általános konszenzus a jó fordítási minőség összetevőivel kapcsolatban. Ez alapján a jó fordítási minőség ismérvei közé tartozik a gondolatmenet követhetősége, a nyelvi elfogadhatóság, a terminológiai pontosság és elfogadhatóság, a szöveghűség, valamint a professzionális viselkedés (Gile 2009: 45). Gouadec szerint a minőségi fordítás kritériumai a pontosság, a kifejezőkészség, a hozzáférhető-

ség, vagyis, hogy az üzenet legyen érthető a végfelhasználó számára, továbbá a felhasználóbarátság és a hatékonyság, a célnyelv nyelvészeti és kulturális normáinak, jogszabályainak, szabványainak, fizikai és funkcionális szabályainak való megfelelés, végül pedig a megbízó érdekeihez való alkalmazkodás (Gouadec 2009: 6–7).

Dróth (2011) rámutat arra, hogy az egyetemeken az oktatás keretén belül, valamint a fordítói gyakorlatban az értékelés szempontjai egyedileg eltérnek egymástól a különböző elvárások és súlyozás következtében. A képzés során az oktatás aktuális céljának és tartalmának megfelelő értékelési helyzetek váltják egymást, az irodai gyakorlatban azonban számos egyéb, a minőség ellen ható követelmény merül fel. Ilyen többek között a határidők szűkössége, az alacsony vállalási ár és a megrendelők eltérő igényei. Heltai (2005) véleménye szerint a fordítás minőségét a nyelvtani és mondat szerkesztési normák, valamint a helyesírási szabályok követése önmagában nem biztosítja. Nyelvi szempontból jelentős mértékben függ a szövegminőség a szövegalkotási normák betartásától, a fordítás minőségét azonban a nyelvi szempontokon kívüli egyéb összetevők is befolyásolják. Ilyen például a forrásnyelvi szöveghez való viszony vagy az információ átadásának pontossága (Heltai 2005).

2.3 A terminológia szerepe a minőségbiztosításban

A fordítások minőségértékelésének egyik kulcseleme a megfelelő terminológiahasználat. Dróth (2011) tanulmányában összegyűjtötte és csoportosította a 2011. január 21-én megrendezett gödöllői szakfordítói napon résztvevő fordítóirodák, valamint fordítással foglalkozó szervezetek értékelési szempontjait, továbbá a hazai fordítóképzésben leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontokat. Mindkét csoport esetében a legfontosabb értékelési kritériumok között szerepelt a pontos terminológiahasználat, a megfelelő terminológia kiválasztása, felkutatása. Heltai kiemeli, hogy a szakfordításon belül kiemelkedő jelentőséggel bír a terminológia ismerete. Az adott terület terminológiájának ismerete nemcsak a szöveg minőségét befolyásolja, hanem az információközvetítés pontosságát is (Heltai 2005: 168).

A pontos terminológiahasználat elősegítése – ezáltal a megfelelő minőség elérése – érdekében a terminológiamenedzsment-folyamatoknak fordítási folyamatba való alkalmazása előnyökkel jár. Nem áll rendelkezésre egyetlen szabvány sem, amely teljes egészében lefedné a terminológia-menedzsmenttel kapcsolatos jó gyakorlatokat és modelleket, de számos szabvány hasznosnak bizonyulhat ebben a kontextusban is. Így az ISO 704:2009, amely a terminológiai munka alapelveit és módszereit határozza meg, vagy az ISO 860:2007, amely a terminusok és fogalmak harmonizációjáról szól. Továbbá hasznosnak bizonyulhat a megfelelő terminológiamenedzsment-folyamatok kialakításában az ISO 12620:2009 számú szabvány, amelynek átdolgozása és frissítése jelenleg is folyamatban van. Ebben a szabványban több mint kétszáz féle adatmezőt definiálnak, melyek egy terminológiai adatbázis részeként szolgálhatnak. Ugyanígy az ISO 12616:2002 számú szabvány is segítségre lehet, amely többek között az adatkategóriákkal is foglalkozik a fordításorientált terminográfiái megközelítés szemszögéből. A terminológiai szabványok ismertetésével Sermann (2013) részletesen foglalkozik doktori disszertációjában.

A terminológiamenedzsment-folyamat kiépítése a fordítási folyamatot támogatja. A terminológia-menedzsment magába foglalja azokat az eljárásokat, modelleket és eszközöket, melyek globális szinten segítik a terminológia hathatós használatát, valamint

az adott fordítási feladatokhoz szükséges terminológia létrehozását. A fordításszolgáltatók szempontjából szintén fontos, hogy megfelelő és konzisztens fordításokat biztosítsanak megrendelőik számára, ebben nyújt segítséget a terminológiamenedzsment-folyamatok kialakítása. Egy ilyen terminológiamenedzsment-infrastruktúra részei:

- i) az adatbázis, ahol a terminusokat, valamint a kapcsolódó metaadatokat tárolhatjuk;
- ii) egy CAT eszköz, melynek segítségével hatékonyabban férhetünk hozzá a terminológiai adatbázishoz a fordítási folyamat során;
- iii) egy terminológiakezelő eszköz, mely egyrészt az adatbázisban való keresést biztosítja, másrészt lehetőséget nyújt új terminusok terminusjelöltként való felvételére, terminológiamenedzsment-feladatok elvégzésére;
- iv) végül pedig egy QA modul, amely segítségével ellenőrizhetjük, hogy a megfelelő terminológia került-e alkalmazásra (Popiolek 2015: 347).

A pontos terminologiahasználat elősegíti a megértést. Jogszabályok fordítása esetén a fordításnak több, különálló célja is lehet. Honosító szemlélet alkalmazása esetén a cél az, hogy a jogszabály a célnyelvi kultúrában is értelmezhető legyen, míg idegenítő stratégia alkalmazása esetén a cél az, hogy a magyar jogszabály tartalmát, a magyar jogi környezetet írják le és fogalmazzák meg idegen nyelven. Ezek a stratégiák a terminusok kiválasztásának és a terminológiai változtatások szintjén is megjelennek.

2.4 Lektorálás mint minőségbiztosítási eszköz

A terminológia diszciplínáján belül, a terminológiai változtatásokkal foglalkozó szakirodalom igen szűkös, a kutatók leginkább egy-egy terminus kapcsán foglalkoznak a változás részletes bemutatásával. A lektorálás szakirodalmában azonban találhatunk támpontokat a terminológiai változtatások vizsgálatához kapcsolódóan.

A lektorálás célja, hogy a lektorált fordítás magasabb színvonalú legyen, mint amilyet a fordítás önmagában elért (Horváth 2011: 95). Horváth szerint a lektorálás a fordítás ellenőrzése és szükség szerinti kijavítása (Horváth 2011: 233). Mossop definíciója szerint a lektorálás a nyersfordítás átolvasásának folyamata abból a célból, hogy az esetleges meglévő hibákat felismerjük és kijavítsuk (Mossop 2014: 228). Robin definíciója szerint a lektorálás a fordító által célnyelvre ültetett szöveg lektor általi ellenőrzését és módosítását jelenti, azzal a céllal, hogy tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható szöveg jöjjön létre (Robin 2018: 74). Mindhárom szerző a lektorálás javító, ellenőrző funkcióját emeli ki, melybe többek között a terminológiai pontatlanságok helyreigazítása is beletartozik. Ebből a szempontból a lektorálás is tekinthető terminológiai minőségbiztosító eszköznek. Terminológiai segédeszközök nélkül a lektor feladata a fogalmak szintjén való vizsgálat, a fogalmi szinten való eltérésből eredő változtatás szükségének felismerése.

3 A kutatás bemutatása

Tanulmányomban a fogalmi összevetés módszerét alkalmazva elemzem az Alaptörvény két, angol nyelvű fordításában megvalósult terminológiai változtatásokat. A terminológiai vizsgálatok során fontos a rendszeralapú szemlélet, mivel a fogalmak nem

önmagukban állnak, hanem valamely fogalmi rendszer részét képezik. Az egyedi fogalmak leírását nagymértékben megkönnyíti az adott fogalmi rendszer ismerete. A terminussal jelölt fogalom a dologi ismeretekből absztrakció során alakult ki úgy, hogy az absztrakciós folyamat során a közös jegyeket emelik ki (Fóris 2013: 165).

A terminológiai szemléletmód alapját képezi a fogalomalapú megközelítési mód, melynek értelmében a terminusok elemzésekor először fel kell térképezni a fogalmak jellemzőit, definíciót alkotni, majd csak ezt követően rendelhetünk hozzá a fogalmakhoz terminusokat. A fogalmak a definíciókban jelennek meg, vagyis elsőként a megfelelő definíció felkutatására vagy megalkotására van szükség. Éppen ezért a szaktárgyi tudás fontos szerepet játszik a terminológiában (Tamás 2017a: 19). Az összehasonlítás elvégzése során a terminusokat nem fordítjuk, hanem megfeleltetjük azokat a célnyelvi megfelelővel. Összehasonlítás során érdemes megkeresni azt az egy vagy több megkülönböztető fogalmi jellemzőt, amelyek alapján a fogalmak jól elhatárolhatók egymástól. A fogalmi összevetés korántsem egyszerű feladat. Annak érdekében, hogy megfelelő és pontos eredményt kapjunk, megfelelő forrásból kell definíciót választanunk, esetleg tárgyi szakértővel is érdemes konzultálnunk (Tamás 2017a: 20).

3.1 A korpusz

A jelen kutatásom korpuszát az Alaptörvény első változatának, valamint a hetedik módosított változatának angol és magyar nyelven is elérhető Preambulum és Alapvetések fejezetei képezik. Az eredeti szövegrészlet 1445 szó és 11295 karakter hosszúságú, a hetedik módosításra ez 2260 szóra és 18366 karakterre változott. Az eredeti szöveg a Nemzeti Könyvtár oldalról származik, az első változat itt található angol nyelvű szövege a Magyar Közlöny angol nyelvű különszámaként jelent meg. A hetedik módosítás szövege a Nemzeti Jogszabálytár honlapján elérhető, a dokumentum fejlécében jelzik, hogy hivatalos fordításnak nem tekinthető, mégis, mivel az Igazságügyi Minisztérium gondozásában megjelent, ellenőrzött szövegről van szó, így vizsgálatomhoz megfelelő alapot biztosít.

Az Alaptörvényt 2011. április 18-án fogadták el, és 2012. január 1-jén lépett a korábbi Alkotmány (1949. évi XX. törvény) helyébe. Az elmúlt hét év során a törvény több módosításon esett keresztül. Kutatásom jelenlegi fázisában csak a módosítással nem érintett szövegrészleteket vizsgáltam annak érdekében, hogy feltárjam, melyek voltak azok a terminológiai változtatások, amelyek ezekben a szövegrészekben előfordultak.

3.2 A korpusz feldolgozása

Először a magyar nyelvű Word-dokumentumokat vettem egybe annak érdekében, hogy megtudjam, melyek azok a szövegrészek, amelyek újonnan kerültek be az Alaptörvénybe. Ezután az angol nyelvű fordításokat a Word szövegösszehasonlító funkciójának segítségével vettem össze. Ennek elvégzése érdekében először egy OCR programmal átalakítottam a .pdf fájlokat .doc fájlkká, majd a forrásnyelvi magyar szövegek mintájára szerkesztettem őket. Az 1. ábra az összehasonlítás eredményeként kapott angol nyelvű szöveget szemlélteti.

Az angol nyelvű összehasonlított szövegből kézi ellenőrzéssel kiválasztottam azokat az eseteket, amelyekben konkrét terminológiai változtatás történt. A terminusok elemzéséhez a terminológiában használt fogalmi összehasonlítás módszerét választottam. Különböző szótárak, jogszabályok és internetes források bevonásával megvizsgáltam az eltérő terminusokhoz tartozó fogalmakat, és összehasonlítottam azokat.

Article-N¹

(1) Hungary shall ~~enforce~~observe the principle of balanced, transparent and sustainable budget management.

(2) ~~Parliament~~The National Assembly and the Government shall have primary responsibility for the ~~enforcement~~observance of the principle ~~set out~~referred to in ~~Paragraph~~paragraph (1).

(3) ~~In the course of~~ performing their duties, the Constitutional Court, courts, local governments and other state organs shall be obliged to respect the principle ~~set out~~referred to in ~~Paragraph~~paragraph (1).

Article-O²

~~Every person~~Everyone shall be responsible for ~~himself~~ or herself, and shall be obliged to contribute to the performance of state and community tasks according to the best of his or her abilities and potential possibilities.

Article-P³

~~All natural~~(1) Natural resources, ~~especially agricultural in particular arable land, forests and drinking the reserves of water supplies;~~ biodiversity; in particular native plant and animal species; and cultural ~~assets~~artefacts, shall form ~~part of the nation's common heritage, and of the nation, it shall be the obligation of the State and every person shall be obliged~~everyone to protect, ~~sustain and maintain them, and to preserve them for future generations.~~

(2) The limits and conditions for acquisition of ownership and for use of arable land and forests that are necessary for achieving the objectives referred to in paragraph (1), as well as the rules concerning the organisation of integrated agricultural production and concerning family farms and other agricultural holdings, shall be laid down in a cardinal Act.

Article-Q⁴

(1) In order to create and maintain peace and security, and to achieve the sustainable development of humanity, Hungary shall strive for cooperation with ~~every national~~all the peoples and ~~country~~countries of the world.

(2) ~~Hungary shall ensure harmony between international law and Hungarian law in~~ In order to ~~fulfil~~comply with its obligations under international law, ~~Hungary shall ensure that Hungarian law is in conformity with international law.~~

(3) Hungary shall accept the generally recognised rules of international law. Other sources of international law shall become part of the Hungarian legal system by ~~publication in the form of legislation~~promulgation in laws.

1. ábra. Az összehasonlítás eredményeként kapott szöveg

4 Eredmények

A vizsgált rész terminológiai változtatásait az 1. táblázatban gyűjtöttem össze. Az első oszlopban az Alaptörvény magyar nyelvű változatában szereplő terminusokat láthatjuk. A táblázat második oszlopában ezen terminusok angol nyelvű megfelelői szerepelnek az Alaptörvény fordításának első változatából, míg a harmadik oszlopban a hetedik módosításban alkalmazott terminológiát láthatjuk.

A 3. fejezetben bemutatott fogalmi összehasonlítás módszerével röviden szemléltetem a terminológiai változtatással érintett fogalmakat. A terminusok elemzésekor először

a magyar és idegen nyelvű terminusokat határozom meg definíciók segítségével, majd fogalmi összehasonlítást végezve megvizsgálom, hogy a megváltoztatott terminusok jobban megfelelnek-e az első módosításban fellelhető alternatíváiknál. Egyes terminusok esetében (például: *Országgyűlés*, *Országgyűlés elnöke*, *országgyűlési képviselő*) az összetételekben csak az egyik tagban történt változtatás (*Országgyűlés* terminus), így ezeket a terminusokat egy elemzési pontban vizsgálom meg. A táblázatban szereplő terminusok közül a terjedelmi korlátok okán az alábbiakat fejtem ki részletesen.

Alaptörvény magyar nyelvű változata	Alaptörvény angol nyelvű első fordítás	Alaptörvény angol nyelvű hetedik módosítás
nemzetiség	nationality	national minority
Országgyűlés	Parliament	National Assembly
hatalom megosztásának elve	principle of separation of powers	principle of the division of powers
jogszabály	legislation	law
termőföld	agricultural land	arable land
jogszabályban történő kihirdetés	publication in the form of legalisation	promulgation in law
Országgyűlés elnöke	Speaker of the House	Speaker of the National Assembly
kihirdetés	publication	promulgation
önkormányzati rendelet	local ordinance	local government decree
törvény	Act of Parliament	Act
miniszterelnöki rendelet	order by the Prime Minister	prime ministerial decree
rendelet	order	decree
hivatalos lap	Official Gazette	official gazette
Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete	orders by the Governor of the National Bank of Hungary	decrees of the Governor of the National Bank of Hungary
önálló szabályozó szerv	autonomous regulatory body	independent regulatory organ
rendeletet ad ki	issue an order	adopt a decree
országgyűlési képviselő	Member of the Parliament	Member of the National Assembly
jogállam	state governed by the rule-of-law	rule-of-law State
tagállam	member state	Member State
nemzetközi szerződés	international agreement	international treaty

1. táblázat. Változtatással érintett terminusok

4.1 Az *Országgyűlés* terminus és annak összetételei

A vizsgált szövegrészletben az *Országgyűlés* terminus az alábbi összetételekben szerepelt: *Országgyűlés*, *Országgyűlés elnöke* és *országgyűlési képviselő*. Itt kétféle változtatásnak lehetünk tanúi, az egyik a *Parliament*<*National Assembly* és a másik a *House*<*National Assembly*.

A magyar *Országgyűlés* terminus fogalmát jól szemlélteti az alábbi, a Parlament honlapjáról származó információkból összerakott definíció: Az Országgyűlés Magyarország legfőbb népképviselői szerve, az országgyűlési képviselők összessége alkotja. Megalkotja az egyes életviszonyokat szabályozó törvényeket és határozatokat, ellenőrzi a végrehajtó hatalom (a kormányzat) munkáját, megválasztja a közjogi tisztviselőket, valamint elfogadja az éves költségvetési javaslatot. Jogállását és működését az Alaptörvény, valamint az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény szabályozza, belső működési folyamatait és szervezetét pedig a házszabályi rendelkezések biztosítják (W1 alapján).

Az első fordításban használt *Parliament* terminus a Black's jogi szótárban az alábbi definícióval szerepel: „1. The supreme legislative body of some countries; esp. (*cap.*), in the United Kingdom, the national legislature consisting of the monarch, the House of Lords and the House of Commons. 2. The period during which a parliament meets” (Garner 2014: 1290). Az Oxford Dictionary of Law szótárában pedig az alábbi módon szerepel: „The legislature of the UK, consisting of the sovereign, the House of Lords, and the House of Commons” (Law 2015: 444). Mindkét definíció alapján elmondható, hogy a *Parliament* terminus valamilyen törvényhozó testületet jelöl, amely országonként eltérően, más-más felépítéssel működik. A második vizsgált fordításban megjelenő *National Assembly* terminus definíciója a Black's szótár szerint:

„(*historical*) In France, the first of the revolutionary assemblies, existing from 1789-1791. – Its chief work was the formation of the constitution, as a result of which it was also known as the „Constitutional Assembly.” The legislatures organized in France in 1848 (after the February revolution) and in 1871 (after the overthrow of the second empire) were also known as National Assemblies” (Garner 2014: 1184).

A szótár archaikus kifejezésként közli az adott szót, azonban, ha megvizsgáljuk az egyes országok törvényhozó és törvényalkotó testületeinek angol nyelvű elnevezéseit, azzal szembesülhetünk, hogy ha egykamarás parlamentről van szó, ezeket inkább nevezik angol nyelven *National Assembly*-nek (pl. National Assembly for Wales, National Assembly of Albania, National Assembly of Greece, National Assembly of Serbia). Így a két terminusnál, bár részben egymás szinonimájának tekinthető, a fogalmi eltérés leginkább abban fogható meg, hogy egy- vagy többkamarás törvényhozó testületről beszélünk-e. A magyar *parlament* és *Országgyűlés* terminusokat megvizsgálva arra figyelhetünk fel, hogy mind a Házszabályi Rendelkezésekben, mind az országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvényben a magyar *Parlament* terminus csak az épület összefüggésében, valamint az Európai Parlamenttel kapcsolatban jelenik meg. A terminológiai változtatás motivációja lehet az, hogy az *Országgyűlés* és *parlament* terminusok szinonimák. Amikor ma parlamentről beszélünk, mindig a törvényhozó szervet értjük alatta. A magyar parlament 1945-től hivatalos elnevezése pedig a nagybetűvel írt Országgyűlés. Az elnevezés annak érdekében alakult így, hogy megkülönböztethető legyen a korábbi, történelmi rendi országgyűlésektől (Trócsányi–Schanda 2014: 116). Ha a magyar *Parlament* terminus az épületet jelöli, ahol a törvényhozás zajlik, abban az esetben angol nyelven a *Parliament* terminust használjuk, viszont, ha a legfőbb népképviselői szervet, az *Országgyűlést*, akkor angol nyelven a *National Assembly* terminust alkalmazzuk. A *House* < *National Assembly* terminológiai változtatást pedig feltehetően a konzisztens terminológiahasználat igazolja, vagyis az, hogy egyes összetételekben (pl. *Member of the National Assembly*) konzisztensen kerüljön alkalmazásra a megváltoztatott szakkifejezés.

4.2 A *nemzetiség* terminus

A *nemzetiség* terminus elemzésekor fontos a nézőpont, az, hogy honnan szemléljük a fogalmat. A magyar *nemzetiség* terminus poliszém szó, egyrészt jelenthet állampolgárságot, nemzeti hovatartozást, másrészt pedig, szűkebb értelemben, valamely Magyarországon elismert nemzetiségi kisebbséghez való tartozást is. A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény definíciója értelmében nemzetiségnek tekinthető:

1. § [...] nemzetiség minden olyan – Magyarország területén legalább egy évszázada honos – népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul (2011. évi CLXXIX. törvény, 1. §).

A magyar definíció jól láthatóan kiemeli azt, hogy a nemzetiségi helyzet (számszerű) kisebbségi helyzetet jelent az ország területén. Sem a Black's angol jogi szótár, sem az Oxford Dictionary of Law nem tartalmazza a *nationality* terminus nemzetiségi megfeleltetését, csak állampolgárság értelemben írják le a használatát. A második vizsgált fordításban használt *national minority* terminus definíciója szintén hiányzik a fent említett szótárakból. A Black's szótár a *minority* szócikk alatt az alábbi definíciót közli: „[...] 3. A group that is different in some respect (such as race or religious belief) from the majority and that is sometimes threatened differently as a result; a member of such a group” (Garner 2014: 1147). Az Emberi Jogok Európai egyezményében megjelenik a *national minority* terminus, ahol az alábbi definícióval szerepel:

For the purposes of this convention the expression "national minority" refers to a group of persons in a state who (a) reside on the territory on that state and are citizens thereof, (b) maintain long standing, firm and lasting ties with that state, (c) display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics, (d) are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state, (e) are motivated by a concern to preserve their culture, their traditions, their religion or their language (W2).

Uniós szövegekben a *national minority* terminus a *nemzeti kisebbség* ekvivalenseként jelenik meg, a magyar jogszabályi, valamint az angol nyelvű definíciót összehasonlítva ugyanakkor több közös jegyet is felfedezhetünk (pl. számszerű kisebbségi helyzet, eltérő nyelv, kultúra, hagyományok és azok megőrzésére való törekvés). Egészen 2011-ig magyar nyelven is hasonló, *nemzeti és etnikai kisebbség* terminussal nevezték meg a kisebbségeket, az Alaptörvény cserélte le a fenti terminust az új, *nemzetiség* terminusra. A kisebbség terminus még fellelhető bizonyos kontextusban (pl. Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája). Ezek a dokumentumok egyfelől korábban készültek, másfelől a nemzetközi jogi terminológiát alkalmazzák (Tamás 2017a: 51).

4.3 A *hatalom megosztásának elve* terminus

A hatalommegosztás elvéből kifolyólag a hatalmi ágak egymástól elkülönülnek, ezzel is biztosítják a fékek és ellensúlyok rendszerét és a hatalommal való visszaélés gátjaként funkcionál. Lényege az, hogy a törvényhozó hatalomnak, a végrehajtó hatalomnak, valamint az igazságszolgáltatásnak hatáskörben, intézményi és személyi vonatkozásban is el kell válnia egymástól.

A jogtudományi szakirodalomban a hatalmi ágak megkülönböztetésére mind horizontális, mind vertikális módon is lehetőség van. A horizontális felosztás a három hatalmi ág szétválasztását jelenti, míg a vertikális hatalommegosztás az amerikai jogelméletből indult ki, ahol a központi és helyi (eltérő területi alapon szervezett) szervek (pl. állami és szövetségi szervek) egymás döntési szabadságát felügyelik, korlátozzák (Trócsányi–Schanda 2014: 201). Az első fordításban a *principle of separation of powers* terminussal jelölték a fogalmat, amely a Black's szótárban fellelhető definíció szerint a hatalmi ágak elválasztásának horizontális szemléletét jelöli.

„1. The division of governmental authority into three branches of government – legislative, executive, and judicial – each with specified duties on which neither of the other branches can encroach. [...] 2. The doctrine that such a division of governmental authority is the most desirable form of government because it established checks and balances designed to protect the people against tyranny” (Garner 2014: 1572).

Ezzel szemben a Black's *division of powers* terminusra vonatkozó definíciója a vertikális hatalommegosztás elvét szemlélteti: „The allocation of power between the national government and the state. – Under the Tenth Amendment, powers not delegated to the federal government are reserved to the state or the people” (Garner 2014: 582). A terminológiai változtatás oka így az lehet, hogy jogi értelemben jelen esetben a hatalom vertikális és nem horizontális megosztásáról van szó.

4.4 A *jogszabály* terminus és annak összetételei

Az Alaptörvényben fellelhető *jogszabály* (és annak jelen kutatás keretében vizsgált összetétele, a *jogszabályban történő kihirdetés*) terminus változásával Tamás már több cikkében is részletesen foglalkozott (Tamás 2017a; Tamás 2017b), így jelen tanulmányomban nem töreksem a terminológiai változtatás részletes bemutatására. A magyar *jogszabály* terminus az első vizsgált fordításban a *legislation*, a második vizsgált fordításban pedig a *law* terminussal feleltették meg. Tamás (2017b) arra a következtetésre jutott, hogy mind a *law*, mind a *legislation* terminusok kontextusfüggők. A *law* terminus a jogszabályok összességét, illetve jogszabályt is jelölhet. A fontos fogalmi különbség azonban az, hogy a *law* terminus tágabb fogalmat takar, mint a magyar *jogszabály* terminus, mivel eltérően a kontinentális jogrendtől, az esetjogban bírói döntéseket, szokásjogot és bíróságon alkalmazott elveket is magába foglal (Tamás 2017b).

4.5 A *termőföld* terminus

A termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvény szerint a termőföld „[...] az a földrészlet, amely a település külterületén fekszik, és az ingatlan-nyilvántartásban szántó, szőlő, gyümölcsös, kert, rét, legelő (gyep), nádas vagy fásított terület művelési ágban van nyilvántartva, kivéve, ha a földrészlet az Evt.-ben meghatározott erdőnek minősül” (2007. évi CXXIX. törvény, 2. §). A magyar definíciót megvizsgálva jól látszik, hogy a termőföld és szántóföld fogalmak jól elválaszthatók egymástól. A definícióból kiindulva a szántóföld a termőföld fajfogalmának, a termőföld egyik alkategóriájának tekinthető. A KSH fogalomtára szerint szántónak tekinthető „minden olyan terület, amely rendszeres szántóföldi művelés alatt áll, tekintet nélkül arra, hogy a talajmunkát milyen módon végzik, vagy a területen átmenetileg növénytermelést nem

végeznek (ugaroltatják). A parlagterületek is idetartoznak, amit pihentetés céljából vontak ki a művelésből” (W3). Az első vizsgált fordításban a *termőföld* magyar terminus megfeleltetéseként az *agricultural land* terminussal találkozhatunk, melyet a második fordításban az *arable land* terminusra cseréltek. Az angol nyelvű definíciókat megvizsgálva arra a megállapításra juthatunk, hogy ezek a terminusok országonként eltérően, más-más definícióval rendelkeznek. Az eltérő definíciók oka, hogy a művelési ágak és földhasználati kategóriák más-más felosztásban szerepelnek.

Az Eurostat fogalomtárában az *arable land* terminus a „Land worked (ploughed or tilled) regularly, generally under a system of crop rotation.” (W4) definícióval szerepel, *agricultural land* terminussal itt nem találkozhatunk. Az *agricultural land* helyett az *agricultural area* terminus jelenik meg, mely definíciója szerint „area already used for farming, or that could be brought back into cultivation using the resources normally available on an agricultural holding” (W5). Az *agricultural area* terminus magába foglalja az *arable land*, *permanent grassland*, *permanent crops*, *kitchen garden*, *unutilised agricultural area* és a *special holding area* fogalmait is. A megkülönböztető jegyeket és az alá- és fölérendeltségi viszonyokat jól szemlélteti a FAO, az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének glosszáriumában szereplő magyarázat, melyet táblázatos formában a 2. táblázatban mutatok be. Bár eltérő terminológiát használ a két forrás, az *agricultural land* terminus a fogalmi jegyek összehasonlítása után megfeleltethetőnek látszik az EU-s *agricultural area* terminusnak. A megfeleltetést erősíti az is, hogy mindkét terminus hasonló fogalmakat foglal magába, és az erdős-fás területeket mindkettő kizárja.

Ha a magyar *termőföld* fogalommal hasonlítjuk össze, arra a megállapításra juthatunk, hogy a fogalmi jegyek összehasonlítása után az első fordításban szereplő *agricultural land* változat sokkal inkább fedi a magyar fogalmat. Éppen ezért a terminus cseréje szükségtelen volt, nem járt a szöveg minőségének emelkedésével.

I	II	III	IV
Agricultural land	Cropland	Arable land	Land under temporary crops
			Land under temporary meadows
			Land under temporary fallow
		Land under permanent crops	
	Permanent meadows and pastures		
Forest or other wooded lands			
Other land			

2. táblázat. A földhasználat kategóriái a FAO-nál

4.6 A *kihirdetés* terminus és annak összetételei

A vizsgált szövegrészletben a *kihirdetés* terminus és annak *jogszabályban történő kihirdetés* összetétele fordult elő. A *jogszabály* terminus változtatását már a korábbiakban bemutattam, így jelen részben csak a *kihirdetés* terminus változásával foglalkozom. Ezt az első fordításban a *publication* terminussal adták vissza, a második fordításban pedig a *promulgation* terminust alkalmazták. A terminus magyar definíciója szerint jogszabály kihirdetésén az írott jogszabálynak azt az első hivatalos közreadását értjük, amely a kötelezettek és jogosítottak tudomására hozza és általuk megismerhetővé teszi az elfogadott és aláírt szöveget. A jogszabályok kihirdetése Magyarország hivatalos lapjában, a Magyar Közlönyben történik (Trócsányi–Schanda 2014: 71–72).

A Black’s angol jogi szótárban az első fordításban használt *publication* szerzői jogi értelmezése merül csak fel, ezzel szemben a második fordításban használt *promulgation* terminus az alábbi definícióval szerepel: „The official publication of a new law or regulation, by which it is put into effect” (Garner 2014: 1408). A magyar és angol nyelvű definíciók összevetéséből egyértelműen kitűnik, hogy a második vizsgált fordításban használt terminus fedí inkább a magyar jogi fogalmat, így ebben az esetben a terminológiai változás a szöveg terminológiai minőségének javulásával járt együtt.

5 Összegzés

Tanulmányomban tíz terminológiai változtatást mutattam be részletesen, melyek forrását az Alaptörvény Preambulum és Alapvetések fejezetei képezték. A vizsgálat elvégzéséhez a fogalmi összehasonlítás módszerét alkalmaztam. Az Alaptörvény a magyarországi jogszabályi hierarchia csúcsán helyezkedik el, az általa definiált fogalmak, közjogi tisztségek, számos egyéb jogszabályban megjelennek, jogszabályok alapját képezik. A terminológiai minőségbiztosítás szerepe többek között ezért az, hogy az itt lefektetett alapvetések, fogalmak és megnevezések a jogszabályfordítások esetén egységesen kerüljenek alkalmazásra, a megnevezések fordítása a különböző jogszabályokban egységesen történjen.

A kutatás célja a terminológiai változtatások vizsgálata volt a két eltérő hatályállapotú szöveg között. Az elemzések alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a terminológiai változások megvalósulhatnak:

- konkretizációval vagy honosítással (lásd az *Országgyűlés* terminus),
- köznyelvi szó terminusra váltásával (szakterülethez igazodás) (lásd a *kihirdetés* terminus),
- eltérő kategorizációból eredő változtatás (lásd *hatalom megosztásának elve* terminus),
- (a minőséget negatívan befolyásoló) szükségtelen változtatásként (lásd *termőföld* terminus).

A minőség kérdésköre összetett, a terminusok további elemzésére és összehasonlítására van szükség. A szöveg egészének részletes, fogalmi összehasonlításon alapuló vizsgálata után a fent felsorolt kategóriák még bővíthetnek. A kutatás alapot biztosíthat a terminológiai változtatások kategorizációjának megalapozásához, mely mind az oktatásban, mind a fordítói munkában hasznosnak bizonyulhat.

Források

2007. évi CXXIX. törvény
 2011. évi CLXXIX. törvény
 Az Alaptörvény első fordítása. Elérhető: <http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/kiadvanyok>
 (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)
 Az Alaptörvény hetedik módosítása. Elérhető:
http://www.njt.hu/translated/doc/TheFundamentalLawofHungary_20180629_FIN.pdf
 (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)
 W1 = <http://www.parlament.hu/bevezetes-jogi-szabalyzas1> (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)
 W2 = <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15235>
 (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)
 W3 = <https://www.ksh.hu/docs/hun/agrar/html/fogalomtar.html> (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)
 W4 = https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:_Arable_land
 (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)
 W5 = [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:_Agricultural_area_\(AA\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:_Agricultural_area_(AA)) (letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

Irodalom

- Dróth J. 2011. A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* 13(2): 5–36.
 Fóris A. 2013. A szaknyelvek szociolingvisztikai és terminológiai megközelítése. In: Kontra M. – Németh B. – Sinkovics B. (szerk.) *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30.-szeptember 31. – előadásaiból)*. Budapest: Gondolat Kiadó. 163–173.
 Garner, B. A. (szerk.) 2014. *Black's Law Dictionary*. St. Paul: Thomson Reuters.
 Gile, A. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins.
 Gouadec, D. 2009. *Translation as a profession*. Amsterdam: Benjamins.
 Heltai P. 2005. A fordítás és a nyelvi norma III. *Magyar Nyelvőr* 129(2): 165–172.
 Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
 Law, J. 2015. *Dictionary of Law*. Oxford: Oxford University Press.
 Mossop, B. 2014. *Editing and Revising for translators*. London/New York: Routledge.
 Novák B. 2013. Magyarország új Alaptörvényének olasz nyelvű fordítása közben felmerülő terminológiai kérdések. In: Váradai T. (szerk.) *Alknyelvdok7*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 159–167.
 Novák B. 2018. *A terminológiai munkafolyamat a minőségi jogalkotásban. Magyar-olasz összehasonlító vizsgálat az alkotmányjogi terminológia területén*. PhD-értekezés. PTE–AJK
 Popiołek, M. 2015. Terminology management within a translation quality assurance process. In: Kockaert, H. J. – Frieda, S. (szerk.). *Handbook of Terminology, vol. 1*. Amsterdam: John Benjamins. 341–359.
 Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Fordítástudományi értekezések III. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
 Sermann E. 2013. *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, Kézirat.
 Tamás D. M. 2017a. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
 Tamás D. M. 2017b. *A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban*. Elérhető: <http://www.jogiforum.hu/blog/jogi-szaknyelv/188> (letöltés ideje: 2018.12.15.)
 Trócsányi L. – Schanda B. (szerk.) 2014. *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
 Urbán M. 2011. Minőségbiztosítás és értékelési technikák a fordítóiroda gyakorlatában. In: Dróth J. (szerk.). *Szaknyelv és Szakfordítás*. Szent István Egyetem, Gödöllő, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 7–19.